

mgr Mariusz Grabowski
Centrum Rehabilitacyjno-Opiekuńcze w Łodzi

CO STANOWI WARTOŚĆ DLA UCZNIA W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM? PRÓBA UPORZĄDKOWANIA WARTOŚCI W KONTEKŚCIE EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ

*„Pytanie o wartości to przecież pytanie o to co robimy,
do czego dążymy, jak powinniśmy postępować.
Jest to więc pytanie o człowieka, to kompas,
według którego musimy orientować się, gdy szukamy drogi życia”.*
W. Heisenberg (1901–1976)

W życiu współczesnego człowieka wartości odgrywają dużą rolę. Wynika to z tego, że są one bardzo głęboko zakorzenione w świadomości ludzkiej. W pewnym sensie stanowią istotę ludzkiej egzystencji. Tym samym stają się fundamentalnym „rdzeniem” naszego człowieczeństwa oraz źródłem sensu życia „homo sapiens”.

Zagadnienie to było już wielokrotnie przedmiotem rozważań w różnorodnych dyskursach filozoficznych (Kartezjusz, M. Scheler), pedagogicznych (K. Chałas, K. Denek, P. Mazur, W. Sawczuk) i psychologicznych (T. Parsons, Z. Płużek, M. Rokeach, M. Tyszkowa, Z. Uchnast).

Naukowcy w swoich rozprawach przede wszystkim dążyli do pozyskania fundamentalnych odpowiedzi na nurtujące ich wówczas pytania. Między innymi zastanawiali się nad następującymi kwestiami:

- co stanowi istotę wartości „homo sapiens”?
- czy wartości potrzebne są człowiekowi?
- czy współczesny człowiek żyje wartościami?
- czy mają one swoje miejsce w naukach o wychowaniu?

Aktualnie nie jest potrzebna kolejna analiza powyższych sformułowań. Zostały one już szczegółowo zobrazowane przez naukowców w poszczególnych rozprawach i artykułach. Celem niniejszego opracowania jest uporządkowanie systemu wartości w kontekście nauk o wychowaniu, a w szczególności pedagogiki wczesnoszkolnej.

KILKA SŁÓW O WARTOŚCI...

Wartość – z języka angielskiego *value*, to pojęcie, które wywodzi się od łacińskiego słowa *valor, valere*. W tłumaczeniu na język polski zagadnienie to oznacza być silnym, zdrowym. Po raz pierwszy termin ten pojawił się w aksjologii

na przełomie dziewiętnastego i dwudziestego wieku. Obecnie zagadnienie to analizowane jest w nurcie filozofii wartości, a tym samym odnosi się do fenomenologicznej etyki wartości. Z literatury wynika, że filozofowie w swoich rozważaniach odnoszą się nie tylko do kwestii dobra i zła, ale także doskonałości, piękna i prawdy.

Współcześnie istnieje wiele definicji rozpatrujących to pojęcie¹. Autorzy odnoszą się do tego terminu w nurcie: filozoficznym, pedagogicznym i psychologicznym.

Problematyka wartości była wielokrotnie przedmiotem badań neokantowskiej szkoły badeńskiej. Między innymi była ona poruszana przez N. Hartmanna, M. Heideggera, H. R. Lotzego, G. Radbrucha, H. Rickerta, M. Schelera i W. Windelbanda. Filozofowie w swoich opracowaniach często odnosili się do takich tematów jak: natura wartości, kryteria wartościowania oraz najwyższych wartości.

Zdaniem K. Popielskiego wartości – w kontekście filozoficznym – „stanowią naturalny i egzystencjalnie znaczący korelat ludzkich dążeń, wyborów, celów i odniesień. Dla egzystencji wartości są tymi realiami, które ją motywują, aktywizują i ukierunkowują, a jednostce dają poczucie spełnienia się i umożliwiają doświadczenie sensu”². Natomiast inaczej pojęcie to sformułowała J. Didier. W ujęciu autorki pojęcie to ma znaczenie jedynie w powiązaniu z doświadczeniem woli lub działania³.

W. Tatarkiewicz zwraca przede wszystkim uwagę czytelników na labilność – czyli chwiejność – znaczeniową tego zagadnienia. W ujęciu tego filozofa, etyka i estetyka często jest ono utożsamiane i odnoszone do własności:

- rzeczy,
- dodatniej lub ujemnej,
- rozumianej w kontekście filozoficznym (szerokim) bądź określanym w aspekcie gospodarczym.

W aspekcie psychologicznym termin ten jest rozpatrywany w trojakim znaczeniu. Głównie psycholodzy odnoszą się do wartości w sposób przedmiotowy, podmiotowy i subiektywny. Według M. Rokeacha i P. Brzozowskiego wartość jest „trwałym przekonaniem, że określony sposób postępowania lub ostateczny stan egzystencji jest osobiście lub społecznie preferowany w stosunku do alternatywnego sposobu postępowania lub ostatecznego stanu egzystencji”⁴.

¹ Por. K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom*, Lublin – Kielce 2003; W. Cichoń, *Wartości – człowiek – wychowanie*, Kraków 1996; K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 2000; G. Kloska, *Pojęcia, teorie i badanie wartości w naukach społecznych*, Warszawa 1992; E. Kobyłecka, *Rozpoznawanie wartości przez uczniów szkół średnich w procesie edukacji*, Gorzów Wielkopolski 1998; P. Mazur, *Wartości – busola na oceanie życia*, „Katecheta” (2008)1, s. 60–62; P. Mazur, *Wartości w procesie wychowawczym z perspektywy pedagogiki chrześcijańskiej*, „Zeszyty Naukowe PWSZ”, Gorzów Wielkopolski 2009, s. 7–13.

² K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*, Lublin 1994, s. 46.

³ Zob. J. Didier, *Słownik filozofii*, Katowice 1992, s. 360.

⁴ P. Brzozowski, *Polska wersja testu wartości Rokeacha i jej teoretyczne podstawy*, „Przegląd Psychologiczny”, XXIV (1986) 2, s. 528; M. Rokeach, *The nature of human values*, New York 1973, s. 5.

Natomiast Cz. Kupisiewicz – w ujęciu pedagogicznym – określa wartość jako to, co jest dla poszczególnej osoby ważne, upragnione, niezbędne, a także darzone szacunkiem i uznaniem⁵. Z rozważań autora wynika, że wartość ma nie tylko charakter subiektywny, ale równocześnie jest ona wyznaczana przez swoje obiektywne właściwości. Natomiast w ujęciu innego dydaktyka W. Okonia jest to pojęcie wieloznaczne, które zmienia się zależnie od przemian życia społecznego i kulturalnego⁶. Wszystkie zaprezentowane powyżej interpretacje przedstawiają wartość w całkiem inny sposób. Ukazują one to zagadnienie z perspektywy filozoficznej, psychologicznej i pedagogicznej, a tym samym w swoich koncepcjach wskazują nie tylko na walory wartości, ale przede wszystkim podkreślają ich znaczenie.

Wartości w procesie kształtowania jednostki pełnią liczne funkcje. „K. Chałas sprowadza je do funkcji: celowościowej, treściowej, sytuacyjnej, informacyjnej, integracyjnej i determinującej. Natomiast T. Kocowski wyróżnia następujące funkcje wartości:

- integrującą motywację w kierunku aktywności, skutkiem czego wartości nadają sens życiu i pozwalają perspektywicznie uporządkować działania;
- orientacyjną (wartości występujące w tej funkcji stanowią kryterium ocen i orientacji; porządkują je według takich wskazań, jak: korzyść, szczęście, prawda, piękno);
- metadecyzyjną (rozstrzygającą), w ramach której wartości pomagają podejmować decyzję w przypadku konfliktu motywów lub racji;
- socjalizacji (motywacyjną), poprzez którą jednostka zostaje włączona do życia zbiorowości (pełnią je wartości etyczne, idee społeczne, wartości takie jak: rodzina, Ojczyzna, ludzkość);
- gratyfikacji (sprawują ją wartości, które są źródłem satysfakcji)⁷.

Z literatury psychologiczno-pedagogicznej wynika, że podziały wartości mogą być bardzo różne. Jest to zasadniczo uwarunkowane na podłożu branych pod uwagę teorii, a także uwzględnionego kryterium. Zdaniem J. Gajdy najprostszym schematem jest podział dychotomiczny. Autor podzielił w nim wartości ze względu na:

- materię – rzeczy i idee, inaczej wartości materialne i duchowe;
- zasięg, inaczej powszechność odczuwania – na uniwersalne i jednostkowe, a zatem można tu mówić o zasięgu powszechnym, ogólnoludzkim, o wartościach odnoszących się do określonej kultury, społeczności, grupy, jednostki;
- czas – wartości historyczne i aktualne;
- trwałość – trwałe i chwilowe;
- sferę zaangażowania – uczuciowe i intelektualne;
- ogólną ocenę (czy są uznawane za pozytywne czy negatywne)⁸.

⁵ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 189.

⁶ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 431.

⁷ K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, Toruń – Leszno 2005, s. 125–126.

Natomiast N. Zaguzow i W. Sitarow wskazują na inne kategorie wartości. W ujęciu autorów są to:

- „stany rzeczy, na które ukierunkowane są nasze dążenia, bądź które zaspokajają nasze potrzeby,
- pozytywnie oceniane obiekty naszych postaw,
- kryteria, na których podstawie uznajemy różne obiekty za godne pozytywnej oceny”⁹.

Poza wymienionym podziałem istnieje jeszcze wiele innych kategorii wartości. Są one autorstwa Cz. Banacha, Z. Cackowskiego, K. Denka, N. Hartmanna, J. Homplewicza, R. Ingardena, R. Jedlińskiego, T. Lewowickiego, W. Pasterniaka, M. Rokeacha, S. Ossowskiego, K. Ostrowskiej, R. Schelera i J. Sztumskiego¹⁰.

Na szczególną uwagę zasługuje klasyfikacja w ujęciu J. Homplewicza. Autor wskazuje na dwa zasadnicze rodzaje wartości:

1. Transcendentne:

- a) wartości wychowania (wiera, nadzieja, miłość, czynienie dobra),
- b) wewnętrzne etyczne wartości wychowania dotyczące :
 - osobowości zawodu,
 - wszechstronnego rozwoju,
 - postawy i czynów.

Wewnętrzne etyczne wartości obejmują: miłość, dobroć, życzliwość, serdeczność, wdzięczność, ufność, rozwagę, mądrość, dzielność, roztropność, sumienność, hojność, odwagę, cierpliwość, stałość, pokorę, uczciwość i altruizm.

2. Naturalne:

- a) wartości wychowania (dojrzałość intelektualna i emocjonalna, tolerancja),
- b) społeczne etyczne wartości wychowania dotyczące :
 - rodziny (samorealizacja),
 - współzycia (środowiska i wspólnoty),
 - powołania.

Społeczne etyczne wartości obejmują: wychowanie, nauczanie, kształcenie, umiejętności dydaktyczne, kontaktowność, przyjaźń, solidarność, pomoc, służbę, braterstwo i opiekę¹¹.

⁸ Zob. J. Gajda, *Wartości w duchu nowego humanizmu jako podstawa edukacji dorosłych*, [w:] *Aksjologia edukacji dorosłych*, red. J. Kostkiewicz, Lublin 2004, s. 101; J. Gajda, hasło: *Wartości w wychowaniu*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, T 7 (V–Ż), Warszawa 2008, s. 38–39.

⁹ N. Zaguzow, W. Sitarow, *Estetyka jako ważny obszar edukacji humanistycznej*, [w:] *Współczesne obszary i tendencje w edukacji humanistycznej*, red. T. Strawa, Szczecin 2002, s. 150.

¹⁰ Zob. Cz. Banach, *Wartości w zmiennym świecie a edukacja*, [w:] *Edukacja nauczycielska wobec zmiany społecznej*, red. H. Kwiatkowska, Warszawa 1991, s. 105; K. Denek, U. Morszczyńska, W. Morszczyński, S. Cz. Michałowski, *Dziecko w świecie wartości* (część 1), Kraków 2003, s. 25–26; K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, Toruń – Leszno 2005, s. 126–131.

¹¹ Por. J. Homplewicz, *Etyka pedagogiczna*, Rzeszów 1996, s. 146.

ZNACZENIE WARTOŚCI W EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ

Wartości były i w dalszym ciągu będą jednym z tematów międzynarodowych raportów edukacyjnych. Wątek ten został między innymi przywołany w:

- Białej Księdze Kształcenia i Doskonalenia (1995),
- Raporcie J. Delorsa (1998).

Na początku XXI wieku temat ten nie jest nowością pedagogiczną. Był on wielokrotnie prezentowany na licznych sympozjach, konferencjach oraz przywoływany w pracach i artykułach naukowych. Między innymi tematykę o takim charakterze podejmowali: K. Denek, Z. Frączek, E. Kobyłecka, B. Komorowska, Z. Łomny i P. Mazur.

Wartości stanowią jeden z kluczowych problemów w perspektywie edukacyjnej. Od niedawna są one szczególnie akcentowane w kształceniu najmłodszych. Występują w systemach edukacyjnych jako pewne normy. Odzwierciedlają nie tylko poczynania nauczycieli, ale w szczególności uczniów. W toku kształcenia nauczyciele przedstawiają różnorakie wartości, np. odnoszące się do Ojczyzny, o charakterze patriotycznym. Mogą być one zaakceptowane lub całkowicie przysposobione/wdrożone przez uczniów. Współcześnie dąży się do eksponowania i respektowania wartości. Niejako są one wpisane w podstawę aksjologicznego wymiaru kształcenia oraz wychowania. Znajomość systemu wartości uczniów – zdaniem A. Karpińskiej – jest dla pedagogów „bogactwem informacji o nich, o ich postawach wobec rzeczy i zjawisk, co pozwala przewidzieć reakcje wychowanków, ich sposoby postrzegania rzeczywistości, a także wspomagać uczniów w urzeczywistnianiu szerokiego spektrum wartości, w stabilizowaniu ich orientacji życiowych”¹².

Z ostatnich badań nad wartościami – autorstwa K. Denka – wynika, „że mają one nader często znikomy wpływ na zachowania uczniów. Ma to miejsce zwłaszcza wtedy, gdy nie znajdują oni w wartościach należnego oparcia, gubią się w sprzecznych dążeniach, zatracając swoją tożsamość i podmiotowość. Łatwo wtedy mogą akceptować tolerancję i wolność, a równocześnie być nietolerancyjni i opresyjni w postępowaniu. Dlatego w procesie kształcenia trzeba uczyć dzieci [...] życia według wartości”¹³.

P. Mazur podkreśla, że we współczesnej edukacji zasadniczym problemem jest sposób osiągania i realizowania fundamentalnych wartości. W ujęciu autora odnoszą się one między innymi do:

- promowania podstawowych wartości religijnych,
- tworzenia klimatu jedności,
- akcentowania godności osoby ludzkiej,
- głębokiego przywiązania do sprawiedliwości i wolności,

¹² A. Karpińska, *Wartości – podstawą dialogu o edukacji*, [w:] *U podstaw dialogu o edukacji*, red. A. Karpińska, Białystok 2003, s. 14.

¹³ K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1998, s. 21.

- współdziałania w duchu solidarności,
- pragnienia współpracy i pokoju,
- kultywowania tradycji narodowych,
- czynnego uczestnictwa w tworzeniu kultury narodu,
- szacunku dla dóbr kultury i tradycji narodowej,
- kształtowania miłości do swojego narodu,
- dbania o poziom własnej wiedzy,
- służby na rzecz innych osób¹⁴.

Aktualnie można przypuszczać, że wartością dla dziecka w młodszym wieku szkolnym może być np.:

- rodzina,
- zdrowie,
- rozrywka,
- dobra materialne,
- uznanie ze strony rówieśników.

Wynika to z tego, że aktualnie brakuje jednolitych badań bezpośrednio odnoszących się do systemu wartości uczniów klas I–III szkoły podstawowej. W związku z tym można tylko hipotetycznie zakładać, co stanowi dla nich wartość.

KONKLUZJE

Reasumując powyższe rozważania, należy zaznaczyć, że wartości nie tylko akcentują proces podmiotowego bycia „homo sapiens”, ale głównie dążą do stawiania i spełniania się człowieka. Tym samym zdaniem K. Popielskiego,

- są realnością i jakością w wymiarze egzystencjalnym,
- służą rozwojowi człowieka i procesowi jego dojrzewania,
- zobowiązują,
- mają właściwość sił twórczych i stabilizujących ludzką egzystencję,
- aktywizują człowieka na podłożu biopsychicznym,
- mobilizują i wyzwalają siły motywacyjne,
- uaktywniają wyobraźnię, skojarzenia i intuicję,
- mają charakter sensotwórczy,
- współtworzą ludzką egzystencję¹⁵.

Z myśli autora wynika, że wartości są tym samym, co człowieka nie tylko pociąga, ale także ukierunkowuje oraz tworzy jego osobę we wszystkich wymiarach życia. W pewnym stopniu mogą one przyczyniać się także do samorealizacji

¹⁴ P. Mazur, *Wychowanie ku wartościom wyzwaniem dla współczesnej szkoły*, [w:] *Wybrane zagadnienia wychowania szkolnego – wokół wartości*, red. P. Mazur, Lublin 2007, s. 19.

¹⁵ K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza sensu życia*, dz. cyt., s. 163–165.

jednostki. Zdaniem G. Dolińskiej-Zygmunt na „preferencję wartości wpływa kilka czynników: intelektualny, emocjonalny, działania podmiotowe, jak akceptacje i ukierunkowanie, oraz atrakcyjność przedmiotu dążeń. Na wybory wartości wywierają niemały wpływ również: typ temperamentu, struktura osobowości, doświadczenia egzystencjalne, rodzaj kultury, a także środowisko społeczne, w obrębie którego osoba funkcjonuje”¹⁶.

W tym miejscu należy także odpowiedzieć na pytanie, jakie zostało postawione w temacie: Co stanowi fundamentalną wartość dla ucznia w młodszym wieku szkolnym? Nie jest to wcale łatwe pytanie. Aktualnie brakuje rzetelnych badań empirycznych na ten temat.

Z literatury wynika, że były przeprowadzone badania o charakterze sygnałnym.

Mam nadzieję, że w przyszłości podjęte zostaną szerokie działania naukowe dążące do poznania systemu wartości u uczniów w wieku wczesnoszkolnym.

Mariusz Grabowski

Bibliografia:

- Banach Cz., *Wartości w zmiennym świecie a edukacja*, [w:] *Edukacja nauczycielska wobec zmiany społecznej*, red. H. Kwiatkowska, Warszawa 1991.
- Brzozowski P., *Polska wersja testu wartości Rokeacha i jej teoretyczne podstawy*, „Przegląd Psychologiczny”, XXIV (1986)2.
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom*, Lublin – Kielce 2003.
- Cichoń W., *Wartości – człowiek – wychowanie*, Kraków 1996.
- Denek K., *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 2000.
- Denek K., Morszczyńska U., Morszczyński W., Michałowski S. Cz., *Dziecko w świecie wartości* (część 1), Kraków 2003.
- Denek K., *Ku dobrej edukacji*, Toruń – Leszno 2005.
- Denek K., *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1998.
- Didier J., *Słownik filozofii*, Katowice 1992.
- Dolińska-Zygmunt G., *Psychologia wobec problematyki sensu życia*, [w:] *Sens życia*, red. K. Obuchowski, B. Puszczewicz, Warszawa 1990.
- Gajda J., hasło: *Wartości w wychowaniu*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, T 7 (V–Ż), Warszawa 2008.
- Gajda J., *Wartości w duchu nowego humanizmu jako podstawa edukacji dorosłych*, [w:] *Aksjologia edukacji dorosłych*, red. J. Kostkiewicz, Lublin 2004.
- Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna*, Rzeszów 1996.
- Karpińska A., *Wartości – podstawa dialogu o edukacji*, [w:] *U podstaw dialogu o edukacji*, red. A. Karpińska, Białystok 2003.
- Kłoska G., *Pojęcia, teorie i badanie wartości w naukach społecznych*, Warszawa 1992.
- Kobyłecka E., *Rozpoznawanie wartości przez uczniów szkół średnich w procesie edukacji*, Gorzów Wielkopolski 1998.
- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.

¹⁶ G. Dolińska-Zygmunt, *Psychologia wobec problematyki sensu życia*, [w:] *Sens życia*, pod red. K. Obuchowskiego, B. Puszczewicza, Warszawa 1990, s. 18.

- Mazur P., *Wartości – busolą na oceanie życia*, „Katecheta”, 2008, nr 1.
- Mazur P., *Wartości w procesie wychowawczym z perspektywy pedagogiki chrześcijańskiej*, „Zeszyty Naukowe PWSZ”, Gorzów Wielkopolski 2009.
- Mazur P., *Wychowanie ku wartościom wyzwaniem dla współczesnej szkoły*, [w:] *Wybrane zagadnienia wychowania szkolnego – wokół wartości*, red. P. Mazur, Lublin 2007.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998.
- Popielski K., *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*, Lublin 1994.
- Rokeach M., *The nature of human values*, New York 1973.
- Zaguzow N., Sitarow W., *Estetyka jako ważny obszar edukacji humanistycznej*, [w:] *Współczesne obszary i tendencje w edukacji humanistycznej*, red. T. Strawa, Szczecin 2002.

STRESZCZENIE:

Co stanowi wartość dla ucznia w młodszym wieku szkolnym?

Próba uporządkowania wartości w kontekście edukacji wczesnoszkolnej

Tematyka artykułu dotyczy koncepcji wartości. W opracowaniu odniesiono się nie tylko do interpretacji zagadnienia, ale także zobrazowania funkcji i rodzajów wartości. Rozważania są oparte na wiedzy wybitnych naukowców. W nurcie rozważań odniesiono się także do wartości w kontekście uczniów w młodszym wieku szkolnym. Artykuł jest zakończony refleksją autora.

Słowa kluczowe: edukacja wczesnoszkolna, perspektywa edukacyjna, wartości.

SUMMARY:

What does the value constitute for the pupil in the more youthful school age?

Attempt to organize the value in the context of the early – school education

The subject matter of the article concerns the conception values. In the study they referred not only to interpretation of the issue, but also depicting the function and of kinds of the value. Discussions are based on the wisdom of outstanding scientists. In the current of dissertations they referred also to the value in the context of pupils in the more youthful school age. The article is finished with reflection of the author.

Key words: early – school education, educational prospect, values.

